

Proces kódování a interpretace dat na příkladu zpracování terénního výzkumu

Podle: EMERSON, R. M. — FRETZ, R. I. — SHAW,
L. L. *Writing Ethnographic Fieldnotes*. 2nd ed.
Chicago, London: The University of Chicago
Press, 2011. ISBN 978-0-226-20683-7.

Proces kódování a interpretace dat

- Otevřené kódování je analytický proces, kdy výzkumník čte své terénní poznámky (deník, záznamy interview aj.) řádek po řádku a identifikuje v nich různorodá témata, myšlenky či otázky, které ze zápisu vyplývají. Pročítání a kódování poznámek z terénu poskytuje etnografovi nové nápady, vize i souvislosti, které dosud neviděl. Kódy označujeme v textu nebo na jeho okraji významové jednotky, kterým přiřkneme specifický význam dle kódu, nálepky, který využijeme v textu vícekrát dle podobnosti jeho nositelů.

Otevřené kódování

- Terénní poznámky (deník, interview aj.) pečlivě čteme, již při čtení je začínáme třídit a členit na malé segmenty, které opíšeme slovem nebo frází, které tyto vystihují, identifikují, pojmenovávají. Toto kódování může být zapsáno na okraj textu nebo na samostatný list papíru nebo v „komentářích“ v programu na zpracování kvalitativních dat. Při tomto kódování se výzkumník snaží zachytit všechny myšlenky a témata, které mu analyzovaný text poskytuje a čas na zpracování výzkumu dovolí. Především to dělá bez ohledu na to, zda dané kódy a budoucí kategorie směřují či nesměřují k jeho výchozím předpokladům. V otevřeném kódování se výzkumník snaží, aby generoval tolik kódů, kolik je možné, aniž by zvažoval jejich relevanci k tématu výzkumu nebo k předem stanoveným konceptům – teoretickému zaměření práce.

„papír a tužka“

- V současnosti již pro potřeby kódování a další analýzu kvalitativních dat často slouží stále sofistikovanější počítačové programy, tyto často umožní vyhledat a třídit kódy a kategorie i jejich selekci a integraci. Stále nejčastěji užívanou technikou zpracování kvalitativního výzkumu však zůstává „papír a tužka“. Protože navzdory možnostem, které nám počítač dává, pouze výzkumník vytváří, mění a rekonceptualizuje své primární interpretace a analýzy, a pro kvalitativní zpracování dat je podstatné vracet se k textu, znovu jej číst řádek po řádku a opakovaně zvažovat nové kódy a kategorie, pouhé povrchní onálepkování dat štítky – kódy často dovede výzkumníka do pastí prázdné interpretace, kdy jeho analýza nebude zrcadlit nic z toho, co mu terén poskytl.

Kategorizace

- Když výzkumník ukončí proces kódování, vyvstanou mu z kódů zpravidla kategorie, které nemohl předvídat. Kategorie, které jeho původní předpokládaný koncept rozvádí originálními a nečekanými směry. To navede výzkumníka k větší pozornosti k získaným datům a k dalším, zajímavějším, tématům s problematikou souvisejících a k novým interpretacím. Prvotní poznámky, které vycházely z předpokladu, že je jejich interpret přece obeznámen s vlastním výzkumem, se, jak analýza pokračuje, stávají často lichými. Proto se na začátku kódování doporučuje nezaměřovat se na specifická témata. Až po tomto zpracování dat – otevřeném kódování – se doporučuje přejít ke strategii selektivního kódování, tedy kódování, které se soustředí na klíčové a obohacující jevy.

Analýza kvalitativních dat

Podle: Švaříček, Šedřová, 2007, 211 – 222

Otevřené kódování

- Prvním krokem při analýze dat je jejich rozbití na určité segmenty tvořící významový celek, tzv. významové jednotky , které jsou dále konceptualizovány a analyzovány.
- V rámci otevřeného kódování jsou tyto významové jednotky označovány pojmy (kódy), které již obsahují určitou míru konceptualizace, tj. vystižení podstaty označeného jevu. Ve výzkumu je důležité kódovat „řádek po řádku“, slovo od slova, tj. přepsané rozhovory dělit na segmenty a ty označovat jednotlivými pojmy.
- „Domníváme se, že existuje poměrně univerzální a velmi efektivní způsob, jak nastartovat analýzu dat, a to skrze otevřené kódování“ (Švaříček, Šedřová, 2007, 211).

- Tedy při prvním průchodu daty se snaží výzkumník provést otevřené kódování. Nejprve analyzovaný text rozdělíme na jednotky – jednotkou může být slovo, sekvence slov, věta, odstavec – a každé takto vzniklé jednotce přidělíme kód, tedy jméno nebo označení. Autoři publikace Strauss a Corbinová (1999) tento proces nazývají konceptualizací, kdy určitým jednotkám přidělíme jména, která je budou reprezentovat.
- Otevřené kódování je technika, která byla vyvinuta v rámci analytického aparátu zakotvené teorie.
- Kód – prezentuje jméno, označení. Kód je slovo nebo krátká fráze, která nějakým způsobem vystihuje určitý typ a odlišuje jej od ostatních.

Otevřené kódování

Návodné otázky:

- Co? (O čem vypovídá? Co je tématem?); Kdo? (O jaké osoby jde. V jakých rolích?); Jak? (Které vlastnosti jevu jsou zmiňované, které zamlčované?); Kdy? Jak dlouho? (trvání, čas); Kde? (lokace, prostorové umístění); Jak moc? Jak silně? (intenzita, vlastnosti jevů); Proč? (příčiny); Kvůli čemu? (záměry aktérů); Pomocí čeho? (strategie vedoucí k cíli).
- Kódy, jimiž označujeme jednotlivé jednotky, formujeme nejprve ad hoc. Jde o to vytvořit „nálepku“, která by co nejlépe odpovídala povaze našeho datového fragmentu ve vztahu ke zvolené výzkumné otázce. Výzkumná otázka tvoří pomyslné síto jímž segmenty – kódy přizpůsobujeme. Tentýž text může být okódován různě, pokud si zvolíme rozdílné výzkumné otázky.
- Za kódy můžeme zvolit např. i odborné termíny nebo naopak využít výrazy, které užívají sami respondenti - tzv. in vivo kódy.

O čem se nemlčí

V některých případech je třeba kódovat nejen to, co bylo řečeno, ale také to, co bylo zamlčeno.

Po celou dobu kódování musíme postupovat tak, abychom mohli pasáž označenou určitým kódem vždy zpětně vyhledat. Proto např. v analyzované textu číslujeme řádky. Vytváříme seznam kódů. A zároveň s kódováním si pořizujeme poznámky – mema – k obsahům jednotlivých kódů.

- Kódy vzešlé z otevřeného kódování, seskupujeme podle podobnosti nebo jiné vnitřní souvislosti. Začínáme budovat hierarchický systém – pod hlavičkou nově pojmenované kategorie slučujeme pojmy – kódy, které se zdají příslušet ke stejnému jevu (Švaříček, Šed'ová, 2007). Proces otevřeného kódování odhaluje nejen kategorie, ale i jejich vlastnosti a dimenze. Strauss, Corbinová (1999, s. 48) doporučují při rozvíjení kategorií nejprve začít s jejich vlastnostmi a ty mohou být dále dimenzionalizovány (rozloženy na jednotlivé dimenze).
- „Vlastnosti jsou charakteristiky nebo znaky kategorie a dimenze reprezentují umístění vlastností na nějaké škále.“

Kategorizace

Kategorizace

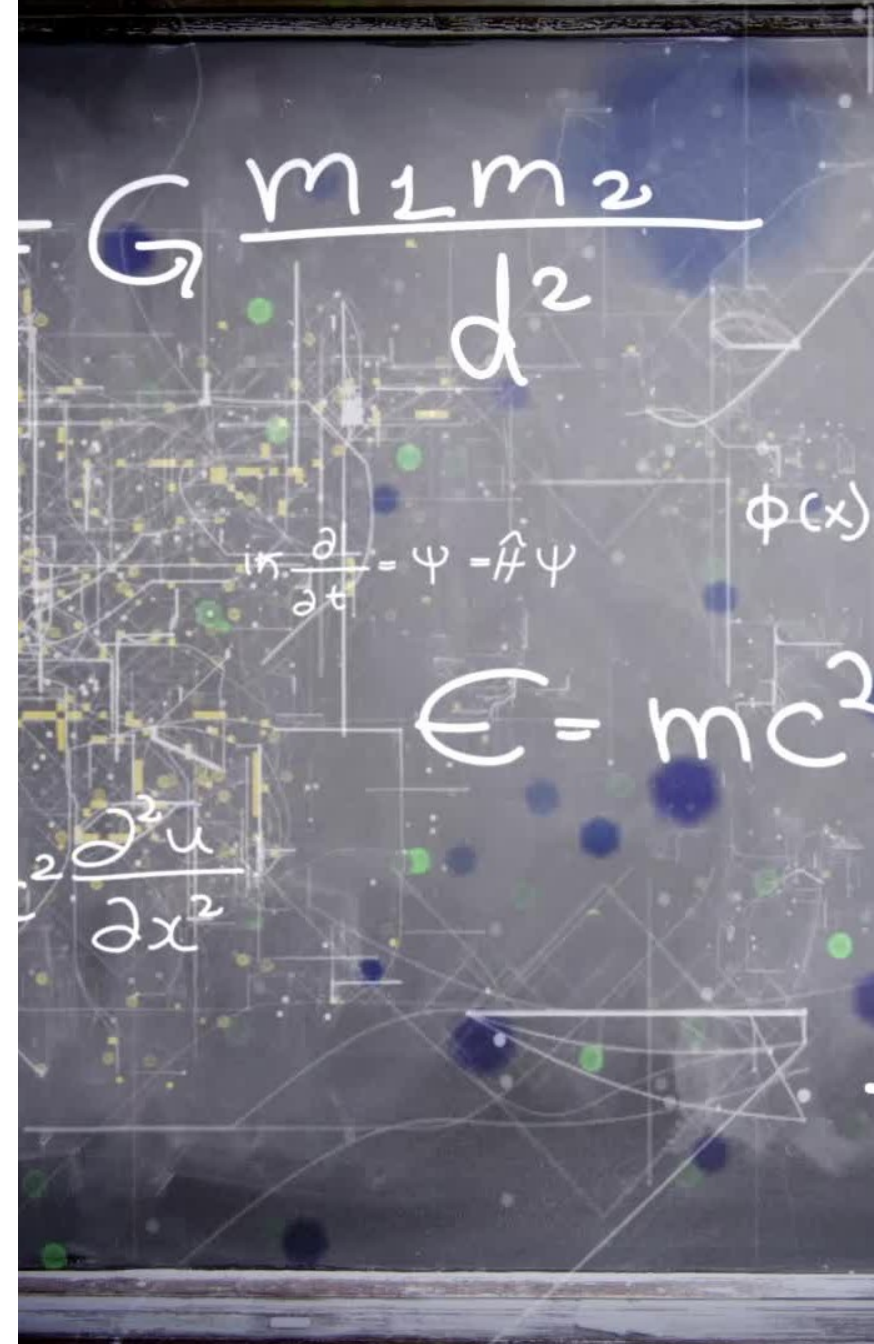
Jakmile máme vytvořený seznam kódů, je možné začít s jejich systematickou kategorizací. Nesystematicky a intuitivně jsme ji však prováděli již v průběhu kódování. Tedy desítky až stovky kódů, které vzešly z otevřeného kódování, kódy přiřazujeme pod kategorie dle podobnosti nebo jiné vnější souvislosti.

Tedy jak bylo řečeno, další fází otevřeného kódování je tzv. kategorizace, v jejímž průběhu jsou pojmy podle svého významu seskupovány do kategorií resp. subkategorií, přičemž základem kategorií bývá určitý jev, který jsme identifikovali v průběhu kódování. Vytvořené kategorie jsou abstraktnější než pojmy.

Jde o to, že jednotlivé úryvky z dat nejprve podřazujeme různým kódům (k témuž kódu může spadat mnoho úryvků) a jednotlivé kódy pak podřazujeme různým kategoriím (k téže kategorii spadá mnoho kódů).

Shrnutí

- Systém, který takto vytvoříme, je nutně provizorní, ale je zároveň primárním stádiem budoucí teorie nebo analytického příběhu.
- Otevřené kódování představuje jednoduchou, ale náročnou (i časově) analytickou techniku. Nicméně díky němu směřujeme k velmi detailní a hloubkové práci s textem. Rozkrýváme významy, které nemusí být prvoplánově zřejmé. Tato technika je naprosto induktivní. Pojmy a kategorie jsou vytvářeny na základě materiálu. Tak dochází k tvorbě něčeho nového, nepředpokládaného, překvapujícího. Nové jsou pojmy – koncepty kódů i kategorií – seskupované podle podobnosti, nová je síť vztahů mezi nimi, které definujeme a závislosti mezi nimi popisujeme. Výsledek je deskriptivní popis nasbíraných dat. Říkáme, co v našich datech je a zároveň tvoříme slovník, jímž o datech budeme nadále hovořit.

Analytický příběh – interpretace

- V kostře příběhu výzkumník formuluje klíčová tvrzení, na které přišel a to tak, aby se soustředila na ústřední jev, který je zkoumán. Kostra lapidárně vystihuje, co se objevilo výzkumem. Zároveň slouží jako osnova výzkumné zprávy.
- Po tvorbě kostry analytického příběhu následuje vlastní interpretace.
- Primární interpretace je paralelní s procesem analýzy dat. Sekundární interpretace je paralelní s procesem psaní. Znovu-promýšlení analyzovaného materiálu – obohacení interpretace o všechny užitečné zdroje – např. teoretické poznatky, vlastní zkušenosti, apod.

Zakotvená teorie

- Jednoho dne, po týdnech či měsících zapisování poznámek nejrůznorodějšího charakteru v terénu, nastává chvíle, kdy výzkumník (etnograf) musí započít s analýzou a syntézou toho, co zapsal. Konečným cílem jeho snažení je interpretace pozorované sociální reality budoucím čtenářům jeho práce. Ačkoliv na počátku se může cítit ztracen, je třeba myslet na to, že již poznámky zapisoval proto, aby byly jednoho dne čteny a analyzovány (Emerson, Fretz, Shaw, 2011, 171–199; Strauss, Corbinová, 1999).
- V okamžiku, kdy máme nashromážděna data (přepisy rozhovorů, videozáznamy aj.) přistupujeme k jejich analýze a zhodnocení. Jednou z nejužívanějších metod analýzy dat je tzv. zakotvená teorie (Grounded Theory).
- Jedná se o metodu induktivního odvozování teorie z procesu zkoumání jevu, který ji reprezentuje (Strauss, Corbinová, 1999).

Principy kvalitativní analýzy dat se obecně do značné míry shodují s metodou zakotvené teorie.

Postup analýzy má několik etap:

- **Otevřené kódování** spočívá v identifikaci významových jednotek, konceptualizaci údajů (navrhování pojmů), kategorizaci dat a rozvíjení kategorií.
- **Axiální kódování** znamená navrhování propojujících kategorií (příčiny, důsledky, intervenující podmínky, kontext, jednání / strategie). Pojmem axiální kódování označujeme soubor postupů, pomocí nichž jsou údaje po otevřeném kódování znovu uspořádány novým způsobem, prostřednictvím vytváření spojení (os) mezi kategoriemi.
- **Selektivní kódování** spočívá v navržení centrální kategorie a konečné integraci teorie. Selektivní kódování je proces, kdy po identifikaci centrální kategorie tuto kategorii systematicky uvádíme do vztahu s ostatními popsány kategoriemi a subkategoriemi.

A CO DÁL?

- Po procesu otevřeného kódování a vytvoření kategorizovaného seznamu kódů jsme ještě daleko od výzkumné zprávy či publikace výzkumu. Postupy, které výsledky otevřeného kódování dovedou k vytvoření teorie či analytického příběhu nazvěme obecnými strategiemi a analytickými technikami.
- Analytické strategie představují operace (rozsáhlejší než techniky zpracování dat), operace rozprostřené v rámci celého výzkumného procesu (např. paralelně s procesem kódování). Jde především o způsoby analytického přemýšlení o datech jejich vztahování k sobě (pomocí indukce, dedukce, závorkování aj.).

A CO DÁL?

- Další kódování a analytické techniky – vytvoření struktury a příběhů
 - technika vyložení karet
 - technika kontrastování
 - tematické kódování
 - techniky zakotvené teorie
 - narativní analýza (technika)
- Všechny techniky popsané výše ... vedou v první řadě k tomu, abychom byli schopni vytvořit smysluplný analytický příběh. Důležitou mezifází mezi kategorizací, vytvořením poznámek a schémat, s nimiž opouštíme proces kódování a analýzy a sepsáním výzkumné zprávy (např.) je tvorba kostry analytického příběhu.

Interpretace

- Všechny tyto techniky vedou v první řadě k tomu, abychom byli schopni vytvořit **smysluplný analytický příběh**. Důležitou mezifází mezi kategorizací, vytvořením poznámek a schémat, s nimiž opouštíme proces kódování a analýzy, a sepsáním výzkumné zprávy (např.) je právě **tvorba kostry analytického příběhu**.
- V kostře příběhu výzkumník formuluje klíčová tvrzení, na která přišel, a to tak, aby se soustředila na ústřední jev, který je zkoumán. Kostra lapidárně vystihuje, co se objevilo výzkumem. Zároveň slouží jako osnova výzkumné zprávy (Švaříček, Šed'ová, 2007, 239–240).
- Po tvorbě kostry analytického příběhu následuje vlastní interpretace. **Primární interpretace je paralelní s procesem analýzy dat. Sekundární interpretace je paralelní s procesem psaní.** Dochází k znovu-promýšlení analyzovaného materiálu – obohacení interpretace o všechny užitečné zdroje – např. teoretické poznatky, vlastní zkušenosti apod. Podle Švaříčka a Šed'ové (2007, 244–246) je však třeba v textu výzkumné zprávy vždy umět rozpoznat hranici mezi tím, kde končí data a kde začíná autorova interpretace.

Od teorie k praxi...